

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ У ХХ ст.

*Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
(21-22 листопада 1996 р.)*

Івано-Франківськ — 1997
Видавництво "Плай"

Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.

Виклад доповідей та повідомлень, надісланих і проголошених на міжнародній науковій конференції "Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст." надруковано за рішенням Ученої ради Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Сюди увійшли матеріали, що висвітлюють на прикладі Галичини українсько-польські політичні, соціально-економічні відносини та культурно-мистецькі і літературні зв'язки.

За достовірність викладених фактів відповідальність несуть автори.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Петро ФЕДОРЧАК — доктор історичних наук — відповідальний редактор; *Микола ГЕНИК*; *Микола КУГУТЯК* — доктор історичних наук; *Микола ЛЕСЮК* — кандидат філологічних наук; *Ігор РАЙКІВСЬКИЙ*, *Юрій ТОМИН* — кандидати історичних наук.

Редактор
Микола ЛЕСЮК

Художник
Юрій ПИРІГ

Комп'ютерне планування
Ніна ГРИНИШИН

Оператори набору:
Ніна ГРИНИШИН, Ганна МАЦЬКІВ

Відповідальні за випуск:
Василь СКРИПНИЧУК, Роман СТРИНАДЮК

ISBN 966-550-056-2

Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Витоки україно-польських взаємин тягнуться в сиву давнину, в часи відокремлення українства з-поміж інших слов'янських народів. Упродовж віків українці й поляки межували між собою, але їхнє співіснування було далеко не безхмарним. Лінія кордону між Україною і Польщею то просувалася далеко на схід, на етнографічні землі українців, то знову відсувалася на захід. Був період спільного життя в межах однієї держави — Литовського князівства, в якому, між іншим, державною мовою вважалася більш розвинута українська. Точилися виснажливі війни козацької доби. Протистояння змінювалися сусідськими відносинами, а примирення — новим протистоянням.

Були часи добрі й недобрі, але взаємини між двома народами залишали глибокий слід — у культурі, мові, традиціях. І збереглися людські стосунки, і здійснювалися переклади — Т. Шевченка на польську, А. Міцкевича — на українську. І віками поєднувала обидва народи спільна мета — позбутися зловісного гніту російського імперіалізму й шовінізму.

Особливо складними й суперечливими були українсько-польські відносини на теренах Галичини в ХХ ст. Довгі роки польського панування важким тягарем лягали на галицьке українство, стримували його національно-культурний розвій. Події 20-х років, часів Другої світової війни, боротьби УПА, виселення українців із їхніх споконвічних земель (операція "Вісла") надавали цим взаєминам нової гостроти й гіркоти. Чимало образ і взаємних докорів було висловлено, не все ще перегоріло й відстоялось і понині.

Новий етап українсько-польських відносин відкрився після одержання Україною омріяної, вибореної в тяжких муках незалежності. Польща однією із перших країн визнала молоду державу. Український народ схвально зустрічає успіхи близького сусіда в економічному поступі, у вивільненні від пут ідеології тоталітаризму. Між нашими країнами поглиблюються дружні зв'язки, що поширюються на всі сфери життя — політику, економіку, науку, освіту й культуру.

Науково осмислити уроки минулого, подолати залишки старої неприязні, виробити нові принципи взаємоповаги і взаєморозуміння, забезпечити збереження етнічної ідентифікації українців у Польщі — ці та інші проблеми стояли в центрі уваги Міжнародної наукової конференції "Українсько-польські відносини в Галичині в ХХ ст.", що відбулася в листопаді 1996 р. в м. Івано-Франківську. Спільними зусиллями українських і польських учених різних галузей знань — істориків, політологів,

колонізатори уже в ХХ столітті позбавляли його права на фізичне і духовне існування.

ВЗАЄМИНИ УСДП І ППС У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника
(м. Івано-Франківськ)

Помітне місце в суспільно-політичному житті західного регіону України займала Українська соціал-демократична партія (УСДП). Утворена в 1899 р., вона розгорнула діяльність у лівоцентристському спектрі національно-державницького табору. УСДП виступала під гаслом боротьби за утвердження незалежної соборної Української соціалістичної держави, намагалася поєднати національну ідею з марксизмом. УСДП взаємодіяла з Польською партією соціалістичною (ППС, до 1919 р. — з Польською соціал-демократичною партією Галичини і Сілезії, що утворилася в 1897 р.), яка репрезентувала соціалістичний напрям у польському національно-державницькому таборі. Обидві партії обстоювали соціальні і національні права робітництва: УСДП — українського, а ППС — польського.

Взаємини УСДП і ППС у міжвоєнний період загалом можна поділити на два етапи: 1) 1918-1924 рр.; 2) 1928-1939 рр. На першому етапі у зв'язку з національно-визвольними рухами, розпадом Австро-Угорської імперії відбулось загострення міжетнічних стосунків у Галичині, яке й привело до польсько-української війни 1918-1919 рр. За цих умов УСДП і ППС практично стали по різні сторони збройного конфлікту.

Пріоритет національної ідеї над соціальною був основою для співпраці УСДП з іншими українськими партіями, що дало змогу здійснити Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію і приступити до будівництва Української держави. У свою чергу, польські соціалісти підтримали політику анексії східногалицьких територій Польською державою. Представники УСДП увійшли до складу першого уряду Західно-Української Народної Республіки (А. Чернецький став державним секретарем праці і суспільної опіки, а М. Парфанович — заступником секретаря шляхів), тоді як польські соціалісти І. Дашинський, Є. Морачевський очолили уряд у період відновлення Польщі. "Не станув польський революційний пролетаріят в однім ряді з українським товаришем — розійшлися їх шляхи", — робила

висновок газета УСДП "Вперед" (16 лютого 1919 р.). Партійний орган "Червоний прапор" заявляв (1 травня 1919 р.), що польські соціалісти "йдуть проти нас, називаючи кожний наш виступ в обороні прав українського народу націоналізмом, шовінізмом". Взагалі, потрібно визнати, що такі відносини не були несподіваними. За свідченням Л. Ганкевича, одного з лідерів УСДП, партія ще з кінця жовтня 1918 р. порвала будь-які стосунки з польськими соціалістами. Отже, польсько-український конфлікт з усім трагізмом продемонстрував ілюзорність тези про інтернаціональну солідарність робітничого класу в боротьбі за соціалістичні ідеали. УСДП, як і ППС, чітко виявила свій національний патріотизм, примат національного над соціальним та інтернаціональним.

Поразка національно-визвольних змагань, встановлення польського окупаційного режиму в Західній Україні, а з іншого боку — наявність української державності (хоча й ілюзорної) в особі Української Соціалістичної Радянської Республіки, українізація спричинили ліворадикальну еволюцію УСДП на початку 20-х років, яка загострила стосунки партії з ППС. Враховуючи невирішеність міжнародно-правового статусу Східної Галичини до 1923 р., УСДП, як і всі національно-державницькі сили, бойкотувала заходи окупаційних властей. Українські соціал-демократи рішуче відкинули пепесівський проект територіальної автономії для Східної Галичини, запропонований у 1921 р. Партія звинувачувала ППС у тому, що вона, "відрікшися всіх соціалістичних принципів, пішла на службу польської буржуазії" ("Вперед", 5 липня 1921 р.). Відомо, що УСДП в березні 1923 р. відкрито перейшла на комуністичні позиції і була заборонена польською владою 30 січня 1924 р.

На другому етапі відцентрові тенденції в національно-політичному житті, поправління суспільних настроїв у 1930-ті роки, а також, як наслідок, організаційна слабкість спонукали УСДП, що була відновлена в грудні 1928 р., до пошуку взаємодії з ППС. Вона бачила в ППС союзника у боротьбі за соціалістичну перебудову суспільства, яку пов'язувала з національним визволенням. Польські соціалісти пішли, в свою чергу, на зближення з УСДП, щоб зміцнити фронт лівих сил проти обмеження демократичних інститутів, фашизації суспільного життя у Польщі. В. Темницький, член Центрального Комітету (ЦК) УСДП, ствердив у 1930 р., що стосунки між УСДП і ППС "стають щораз ближчими", "мусимо йти разом, пліч-о-пліч" ("Robotnik", 24 маја 1930 г.). І уже першотравневе свято в 1930 р. УСДП вперше під польською владою відзначила спільно з

польськими і єврейськими соціалістами. Показово, що голова УСДП Л. Ганкевич на мітингу обох партій 1 травня 1932 р. у Львові висловив потребу спільної боротьби польського та українського пролетаріату за демократію.

Представники УСДП і ППС на найвищому рівні вперше зібралися на конференції 29 січня 1933 р. у Львові. Спільна конференція ЦК УСДП за участю місцевих партійних комітетів та Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) і Львівського Окружного Робітничого Комітету ППС прийняла рішення про співпрацю УСДП і ППС у боротьбі проти націоналізму, фашизму та комунізму. Ця співпраця послабила б, на думку учасників засідання, гостроту у взаєминах між українським і польським народами. Посол М. Недзялковський, діяч ЦВК ППС, ствердив, що “минуле — це найбільша перепона до порозуміння з УСДП”. “Минуле треба перекреслити, — заявляв він. — Тільки соціалізм може вирятувати людство і під тим кутом треба підходити до всіх справ”. Водночас, конференція зафіксувала розбіжності між партіями в національному питанні. УСДП і далі обстоювала утворення незалежної соборної Української держави, в той час як ППС виступала за територіальну автономію для українських земель у Польщі. Проте ППС визнала в майбутньому принцип “самостійності й державної незалежності українського народу” (“Вперед”, травень 1933 р.). Підсумовуючи значення конференції, член ЦК УСДП І. Квасниця сказав: “Перший найважливіший крок зроблено, як Соціалізм звів нас до одного столу нарад, так Соціалізм доведе і до зміцнення зав’язаних контактів” (“Robotnik”, 28 маја 1933 г.). Конференція все ж мала суто теоретичний характер.

УСДП, як і ППС, приєдналася до міжнародного соціалістичного руху. VII партійний конгрес у березні 1934 р. одностайно ухвалив рішення про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу (РСІ), утвореного в 1923 р. шляхом об’єднання II та Віденського Інтернаціоналів. ППС стала членом РСІ ще в 1923 р.

Співпраця УСДП і ППС найповніше виявилася у профспілковому русі. Польські соціалісти підтримали діяльність УСДП, спрямовану на згуртування українського робітництва в загальнодержавних класових профспілках. Нарада ЦК УСДП з Центральною Комісією Класових професійних спілок (КПС), що були під впливом ППС, підписала 29 квітня 1929 р. угоду про створення автономних українських відділів у рамках КПС. Однак засідання Українського професійного конгресу 1 листопада 1929 р., яке скликала УСДП, зірвали прокомуністичні елементи і поліція. Загалом українські соціал-демократи, незважаючи на

підтримку ППС, не змогли згуртувати робітників-українців у профспілках.

Поглиблення протиборства в українському політичному таборі, невдача польсько-українського порозуміння, ріст політичного екстремізму по всій Європі і криза національної демократії спричинились до зближення в передвоєнний період УСДП з ППС. Виразом цього стала вимога УСДП національно-територіальної автономії на етнічних українських землях у складі Польської держави, яку вона висувала, як правило, на спільному з ППС святкуванні 1 травня в 1936-1938 рр.

Разом з тим, УСДП брала участь у спробах консолідації сил у національно-державницькому таборі, які періодично виникали на ґрунті спільних загальнонаціональних завдань у 1930-ті роки. УСДП була учасником міжпартійної угоди 1930 р. у відповідь на “пацифікацію”, йшла на зближення з національно-демократичними партіями наприкінці першої половини 30-х років і напередодні Другої світової війни. Однак, групові інтереси українських політичних структур взяли гору над загальнонаціональними цілями, негативно позначалися на консолідаційному процесі.

Таким чином, взаємини УСДП і ППС залежали, в першу чергу, від стану міжнаціональних стосунків: вони різко загострилися в період польсько-української конфронтації і мали тенденцію до зближення, коли поглиблюлося протиборство в національно-державницькому таборі. Стабільній співпраці українських і польських соціалістів заважали розбіжності в національному питанні.

ПОЛІТИКА “ХЕНО-ПЯСТУ” В УКРАЇНСЬКОМУ ПИТАННІ (1923-1926)

Микола ГЕНИК

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника
(м. Івано-Франківськ)

Основним змістом процесу формування політики Другої Речі Посполитої в українському питанні була дискусія про національний чи багатонаціональний характер польської держави. У цій полеміці шовіністичний табір — Народно-національний союз (ННС) і Християнсько-національна партія праці (ХНПП) — пропагував інкорпоративне приєднання східних окраїн, унітарний устрій польської держави та національну асиміляцію українського населення. У своїй політиці